הרב יהודה זולדן, מלכות יהודה וישראל, מרכז שפירא תשס"ב, סימן ג, עמ' 60-75

מלך חכם כהן ונביא - יחסי כבוד

מבוא
א. מלך ונביא
ב. מלך וכהן גדול
ג. מלך וחכם
ד. במדינת ישראל כיום

מבוא

ההנהגה השלטונית בעם ישראל מורכבת מארבע רשויות: סנהדרין, מלך, כהן ונביא (כך סדר הופעתם בתורה בדברים יז-יח). מהו היחס בין הרשויות הללו - מי מכבד את מי? מי קם בפני מי? מי הולך למי? שאלה נוספת הקשורה בסדר הקדימויות הללו היא, מי קודם למי להצילו ולהחיותו ולהשבת אבידתו (אנו לא נרחיב בענין זה, אך נציין את הסוגיה העוסקת בכך, מאחר שפוסקים ופרשנים רבים קשרו בין הסוגיות).

במקרא (דברים כט, ט) אנו מוצאים את הסדר:

> ראשיכם, שבטיכם, זקניכם ושוטריכם, כל איש ישראל.

ורש"י מסביר:

> ראשיכם **לשבטיכם** (כלומר - ראשי השבטים), זקניכם ושוטריכם - החשוב חשוב קודם, ואחר כך כל איש ישראל.

מכאן שראשי השבטים חשובים יותר מהזקנים - תלמידי החכמים, הסנהדרין. כך גם עולה מן הכתוב: "ותקרבון אלי כל ראשי שבטיכם וזקניכם" (דברים ה, כ).

ביחס למידרג יחסי הכבוד, כתב הרמב"ם בהל' מלכים ב, ה:

> ויושב (המלך) על כסא מלכות בפלטורין שלו, ומשים כתר בראשו, וכל **העם** באין אליו בעת שירצה, ועומדין לפניו, ומשתחוים ארצה.
>
> אפילו **נביא** עומד לפני המלך ומשתחוה לו ארצה, שנאמר "הנה נתן הנביא, ויבוא לפני המלך, וישתחו למלך על אפיו ארצה" (מלכים א' א, כג).
>
> אבל **כהן גדול** אינו בא לפני המלך אלא אם רצה, ואינו עומד לפניו אלא המלך עומד לפני כהן גדול, שנאמר "ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו" (במדבר כז, כא). אף על פי כן מצוה על כהן גדול לכבד את המלך ולהושיבו ולעמוד מפניו כשיבוא לו. ולא יעמוד המלך לפניו אלא כשישאל לו במשפט האורים.
>
> וכן מצוה על המלך לכבד לומדי התורה, וכשייכנסו לפניו **סנהדרין וחכמי ישראל**, יעמוד לפניהם ויושיבם בצידו, וכן היה אסא מלך יהודה עושה, אפילו לתלמיד חכם היה עומד מכסאו ומנשקו וקורא לו רבי ומורי. במה דברים אמורים? בזמן שהיה המלך בביתו לבדו הוא ועבדיו, יעשה זה וכיוצא בו בצנעא. אבל בפרהסיא בפני העם - לא יעשה, ולא יעמוד מפני אדם, ולא ידבר רכות, ולא יקרא לאדם אלא בשמו, כדי שתהיה יראתו בלב הכל.

דברי הרמב"ם הללו מבוססים על מקורות שונים בחז"ל, וחלקם הם על פי הבנתו של הרמב"ם את פרשיות המקרא.

ביחס להצלת נפשות נאמר בגמ' בהוריות יג, א (ובדומה בירושלמי בהוריות פ"ג ה"ה; תוספתא הוריות ב, ח-ט; במדבר רבה ו, א):

> תנו רבנן: היה הוא ואביו ורבו בשבי, הוא קודם לרבו, ורבו קודם לאביו. אמו קודמת לכולם.
>
> **חכם קודם למלך ישראל.** חכם שמת - אין לנו כיוצא בו. מלך ישראל שמת - כל ישראל ראויים למלכות.
>
> **מלך קודם לכהן גדול.** שנאמר: "ויאמר המלך אליהם קחו עמכם מעבדי אדוניכם" (מלכים א' א, לג).
>
> **כהן גדול קודם לנביא.** שנאמר: "ומשח אותו שם צדוק הכהן ונתן הנביא" (מלכים א' א, לד) - הקדים צדוק לנתן. ואומר "שמע נא יהושע הכהן הגדול אתה ורעיך" (זכריה ג, ח). יכול הדיוטות? תלמוד לומר "כי אנשי מופת המה" (שם), ואין מופת אלא נביא, שנאמר: "ונתן אליך אות או מופת" (דברים יג, ב).

קדימויות ההצלה אם כן הם: חכם, מלך, כהן גדול ונביא[1].

א. מלך ונביא

הרמב"ם בהל' מלכים ב, ה כותב:

> אפילו נביא עומד לפני המלך ומשתחווה לו ארצה, שנאמר: "הנה נתן הנביא ויבוא לפני המלך וישתחו למלך על פניו ארצה".

כך כתב הרמב"ם גם בספר המצוות מצות עשה קעג:

> "שום תשים עליך מלך" (דברים יז, טו) - שתהא אימתו מוטלת עליך, ושייאמן בו מהכבוד והגדולה והמעלה והתכלית האחרון שאין למעלה ממנה, עד שתהיה מדרגתו אצלנו גדולה יותר ממדרגת הנביא משאר הנביאים שיהיו בדורו. ובבאור אמרו (הוריות יג, א): מלך קודם לנביא.

ואכן מצינו לאורך המקרא שהנביא מכבד את המלך וכפוף אליו: בשמות רבה ג, ז נאמר שהקב"ה מצוה את משה ואהרון ללכת אל פרעה ולחלוק לו כבוד; נתן הנביא קרא לדוד "אדוני המלך" (מלכים א' א, כד, כז) וכן ירמיהו קרא לצדקיהו "אדוני המלך" (ירמיהו לז, כ). כאשר שמואל רצה לצוות את שאול בדבר עמלק, הוא זה שבא אל שאול ולא להיפך (שמואל א' טו, א); כאשר דוד ושמואל הולכים ביחד, נכתב דוד לפני שמואל "וילך הוא ושמואל וישבו בניות" (שמואל א' יט, יח) - "וזכר דוד ראשונה ושמואל אחריו, לכבוד המלכות" (אברבנאל שם); נתן הנביא בא לביתו של דוד כדי לדבר איתו (שמואל ב' ז, א; שם יב, א); גם את גד מצווה ה' שהוא ילך לדבר עם דוד

---

[1] בסוגית הגמ' בהוריות שם נזכרו קדימויות נוספות בסדר הבא: איש, אשה, כהן, לוי, ישראל, חלל, שתוקי, אסופי, ממזר, נתין, גר, עבד משוחרר. כמו כן קדימויות בין הכהנים במקדש - כהן משוח, מרובה בגדים, משוח שעבר ועוד. הרמב"ם פסק להלכה את הקדימויות הנוספות לענין להחיותו ולפדיון שבוים בהל' מתנות עניים ח, טו-יח, ולענין הכבוד בהל' כלי המקדש ד, יט. חלק מהקדימויות הנוספות נפסקו גם בשולחן ערוך יו"ד רנב, ח-ט. לעומת זאת הרמב"ם לא פסק להלכה את הקדימויות בהם אנו עוסקים - חכם, מלך, כהן גדול, נביא. העיר על כך הרב אריה פומרנץ'יק, יהגה האריה עמ' קד, ונשאר בצ"ע. יתכן שהרמב"ם סמך על דבריו בהל' תלמוד תורה ג, א, שם כתב שכתר תורה עולה על כתר מלכות ועל כתר כהונה, והלחם משנה שם מציין את הסוגיה בהוריות יג, א. הרב איסר יהודה אונטרמן, שו"ת שבט מיהודה א' עמ' מד-מה (וחזר על כך בקצרה שם עמ' תנה-תנו) מעיר שלענין צדקה ופדיון שבויים, סדר הקדימויות הוא לפי קירבה משפחתית - אב, בן, אח וכו', ולא לפי חשיבות ומעמד. הוא מסתמך על שו"ת חכם צבי סי' ע, המסביר שהנותן צדקה משלו צריך לתת לפי הקירבה, ואילו הנותן מקופת הציבור הקריטריון הוא על פי החשיבות והמעמד. ע"ע הרב משה פיינשטין, שו"ת אגרות משה אורח חיים ב' לג, א; הרב משה רוזמרין, דבר משה לאבות ריט-רכ; פרופ' יעקב בלידשטיין, עקרונות מדיניים במשנת הרמב"ם עמ' 208-213.

(שמואל ב' כב, ד-ה; כד, יא-יג), עידו הנביא בא לירבעם (מלכים א' יג, א); מיכיהו בן ימלא אינו מספר לאחאב שהוא ימות במלחמה, וזאת כדי לחלוק כבוד למלכות (רלב"ג למלכים א' כב, טז ולח); ישעיהו בא לאחז בצו ה' (ישעיהו ז, ג), חגי בא לזרובבל פחת יהודה (חגי ב, ב) ועוד[2].

האבן עזרא בפירושו לחגי שם כותב:

> לעולם חולקים כבוד למלכות על הכהונה ועל הנבואה, כמו יהושע לפני כלב. רק בדברי ה', הדבר הפוך, כלב קודם.

באופן דומה כותב הנצי"ב בהעמק דבר לדברים יז, כ:

> דבאמת מלך גדול מנביא כדתנן שלהי הוריות, אבל מכל מקום יש לו לדעת בלב, דגדול מעלת הנביא בדבר ה' ממנו.

דבריו נסמכים על דברי רש"י, הכותב על הפסוק (שם) המצווה את המלך: "ולבלתי סור מן המצוה" - "אפילו מצוה קלה של נביא". אכן, מצינו שהנביאים מביאים את דבר ה' אל המלך, ועל המלך לציית ולשמוע אליהם - אך מבחינת הכבוד והמעמד, כבודו של המלך קודם. בגמ' במגילה יד, ב נאמר שדבורה הנביאה לא נהגה נכון כששלחה לקרוא לברק בן אבינועם אליה. היא היתה זו שאמורה ללכת אליו, בשל היותו שר הצבא או אף גם שופט, וזאת למרות שגם דבורה היא נביאה וגם שופטת. בשל יהירותה, שהיתה משפילה את המנהיגים שלפניה, הסתלקה ממנה הנבואה (פסחים סו, ב ורש"י שם).

מקור נוסף לכך שהנביא בא בפני המלך, הוא מהמסופר בברכות י, א (מתורגם):

> אמר רב המנונא: מאי דכתיב: "מי כהחכם ומי יודע פשר דבר" (קהלת ח, א)? מי כהקב"ה שיודע לעשות פשרה בין שני צדיקים, בין חזקיהו וישעיהו. חזקיהו אמר: יבוא ישעיהו אלי, שכך מצינו באליהו שהלך לאחאב, שנאמר "וילך אליהו להראות את אחאב" (מלכים א' יח, ב). ישעיהו אמר: יבוא חזקיהו אלי, שכך מצינו ביהורם בן אחאב שהלך לפני אלישע (מלכים ב' ג, יב). מה עשה הקב"ה? הביא יסורים על חזקיהו, ואמר לו לישעיהו: לך ובקר את החולה, שנאמר "בימים ההם חלה חזקיהו למות ויבא אליו ישעיהו בן אמוץ הנביא" (מלכים ב' כ, א; ישעיהו לח, א).

אכן, הנימוק להליכתו מיוזמתו או על פי צו ה', של אליהו לפני אחאב הוא, על מנת לחלוק כבוד למלכות (זבחים קב, א).

בחידושי ר' יהונתן איבשיץ לברכות שם (עמ' נו-נז) כותב, שישעיהו חשב שנביא הולך רק למלך המולך על כל ישראל, ואילו חזקיהו מולך רק על יהודה. בסיכומו של דבר הקב"ה גרם לכך שחזקיהו יחלה, וישעיהו הוא זה שהלך אליו. זאת בשל ההלכה שמלך קודם לנביא.

אך המאירי בברכות שם מסיק, שאין זה ברור שהנביא הוא זה שצריך ללכת אל המלך, שהרי מצינו את אליהו הולך לאחאב, ומאידך מצינו את יורם הולך לאלישע, "ומכל מקום אם אירע דבר לאחד מהם או שחלה, הולך האחר ומבקרו, וכן עשה ישעיהו לחזקיהו"[3].

בעיון יעקב (ר' יעקב רישר בעין יעקב שם) כותב, שכשהמלך צריך לנביא, אזי המלך הוא זה שהולך לנביא, כמו יהורם שהולך לאלישע. גם במדרש רבה במדבר כא, ו מסופר "על ענוותנותו של אותו צדיק (=יהושפט מלך יהודה), שלא רצה לירד לפני הנביא (= אלישע) בבגדי מלכות אלא כחבר הדיוט".

---

[2] על קשרי מלך ונביא עין: מרדכי טרופר, "המלוכה והנבואה בישראל", שמעתין מס' 121-122, עמ' 27-39.

[3] דברים אלו תואמים את דברי אביי בנדרים לט, ב שמצות ביקור חולים היא אפילו גדול אצל קטן. כך פוסק גם הרמב"ם בהל' אבל יד, ד. בשיטה מקובצת בנדרים שם כותב שאע"פ שבהשבת אבידה פטרה תורה זקן ואינה לפי כבודו, כאן חייב, כמו שמצינו שהקב"ה ביקר את אברהם בחוליו.

מדוע גרם הקב"ה שחזקיהו הוא זה שיהיה חולה, ולא להיפך? הראי"ה קוק בעין איה ברכות א' עמ' 54, מסביר, שהנבואה בישראל עוסקת בנצח, והמלוכה בהווה. ועל כן, ישעיהו חרד פן בבכרו את כח המלוכה על כח הנבואה, ייפול העם ברוחו וישכח דאגתו הנצחית. לעומתו, דאג חזקיהו שאם העם יראה שכח המלוכה רפה הוא לעומת כח הנבואה, אזי תהיה פגיעה בחוזקו המדיני, ומזה יגרם רעה לחוסן המוסרי. והקב"ה הטיל פשרה, שכלפי חוץ תהיה למלוכה מעלה מעל הנבואה, שהרי הנביא הוא זה שהלך אל המלך, אבל כלפי פנים המלך הוא זה שהיה חולה. העוסק בנצח היה חזק יותר והעוסק בהווה היה חלש וחולה (דברים דומים בפירוש הכותב בעין יעקב שם).

יחד עם זאת יש להדגיש כי המאירי בברכות שם עוסק רק בשאלת הכבוד, אך במה שנוגע להצלת נפשות, אזי מלך קודם לנביא, כדברי המאירי עצמו בהוריות יג, א. יתכן שהמאירי אף יסכים לדברי הרמב"ם בהל' מלכים ב, ה, שכשהנביא עומד לפני המלך, על הנביא להשתחוות לו, אך אין הכרח שהנביא הוא זה שיבוא למלך, אלא המלך הוא זה שבא לנביא. אלא שגם אז הנביא הוא זה שישתחווה למלך. אכן הרמב"ם עצמו לא כתב אצל נביא בצורה מפורשת, מי בא למי. הוא רק כתב שהנביא הוא זה שמשתחווה למלך.

דבר נוסף שלא מופיע ברמב"ם ביחס לנביא הוא, האם הנביא מתייצב לפני המלך רק על פי רצונו של המלך, כמו שכתב הרמב"ם ביחס לכהן הגדול. נראה שתפקידו של הנביא היה להדריך, להוכיח ולכוון את המלך, ואשר על כן, לא כתב הרמב"ם שהנביא בא למלך רק כשהמלך רוצה. בכל פעם שהנביא היה צריך לבוא אל המלך, היה בא אליו, אלא שגם אז היה לנביא לכבדו.

ב. מלך וכהן גדול

ר' ידעיה הפניני להוריות יג, א כותב:

> שצריך לעם שיכבדו אותו ויראו מפניו (=המלך), יראה גדולה שלא יפסידו ההנהגה, כי הוא יענשם וייסרם למשפט, וירא כל איש לנפשו לבלתי יחטא, ולא תוכל ליום עברות. ולהורות על זה אמרו חז"ל שהמלך קודם לכהן גדול לכל יקר וגדולה, כי המלך הדַּבָּר אחד צריך לדור, וכל שאר הדַּבָּרים הם כולם משרתיו עושי רצונו, וכל אשר המה הם עושים הוא מטעם המלך.

גם הרמב"ם בהל' כלי המקדש ה, ג כותב, שהכהן הגדול חייב לנהוג כבוד בעצמו, אך אף על פי כן ביחס למלך, עליו לנהוג כבוד כלפי המלך.

אחת הדוגמאות הבולטות המלמדות על מעלתו של מלך מעל הכהן הגדול, היא בהשוואת נהלי הכבוד במעמד הקהל בסוכות במוצאי שנת שמיטה, לעומת נהלי הכבוד בקריאת התורה על ידי הכהן הגדול מדי שנה ביום כיפור. על סדר קריאת התורה ביום כיפור על ידי הכהן הגדול נאמר במשנה בסוטה מ, ב:

> ברכות כהן גדול כיצד? חזן הכנסת נוטל ספר תורה ונותנה לו לראש הכנסת, וראש הכנסת נותנה לסגן, והסגן לכהן גדול וכהן גדול עומד ומקבל וקורא.

בגמ' שם מסביר אביי ש"כולה משום כבודו דכהן גדול הוא", כדי להראות שהכל חולקים כבוד לכהן הגדול, וכדברי רש"י: "שמראין את מעלותיו מעלה למעלה ממעלה". בסוגיה המקבילה ביומא סט, א כותב רש"י: "מראין אותו שיש שררות הרבה למטה ממנו". כך כתבו גם הרע"ב והתפא"י ביומא פ"ז מ"א. המאירי שם כותב: "להרבות בכבודו של כהן גדול, שכל אלו באים לשרתו, על דרך "ברוב עם הדרת מלך" ".

באשר לקריאת התורה במעמד הקהל, מתארת המשנה בסוטה מא, א את אותו סדר של העברת התורה, אלא שהכהן הגדול היה מוסר את ספר התורה למלך. גם בגמ' שם מא, ב מסביר אביי ש"כולה משום כבודו דמלך". מכאן שמעלתו של מלך גדולה יותר ממעלתו של כהן גדול. הדבר בולט במיוחד בעת מעמד הקהל בו מצווים כל ישראל - האנשים, הנשים והטף - לבוא ולשמוע את קריאתו של המלך, בעוד שביום כיפור אין חובה על כל הקהל לשמוע את קריאת התורה, שהיא ביסודה תקנת חכמים.

גם הרמב"ם בפירוש המשנה שם פירש: "ונתינת הספר (ביום כיפור) איש לאיש משום כבוד, שנאמר "ברוב עם הדרת מלך"", וכן כתב בהמשך (בהקהל) "היו נותנין ספר תורה מיד ליד לכבוד ולתפארת". כך כתב הרמב"ם גם בהל' חגיגה ג, ד, שנתינת הספר מהכהן גדול למלך היא "כדי להדרו ברוב עם"[4].

ולא זו בלבד, אף שבתורה לא כתוב מי הוא זה שצריך לקרוא בפני הקהל את התורה - "תקרא את התורה הזאת" (דברים לא, יא) - חז"ל בסוטה מא, א הם שביארו ודרשו שהמלך הוא זה שקורא[5], וכשאין מלך בישראל אזי מנהיג אחר היה קורא. מספר מפרשים נוקטים שהעדיפות השניה היא לכהן הגדול[6].

באופן כללי מצינו שכבודו של מלך גבוה יותר משל כהן גדול. הרשב"ץ בפירושו לאבות פ"ד מי"ז מציין שאחימלך הכהן הגדול אמר לשאול "הנני אדוני" (שמואל א' כב, יב. כך עולה גם מהגמ' בסוטה מב, א האומרת: "כהן גדול - האיכא מלך על גביו?". ביום כיפור היה הכהן הגדול מתפלל לשלום המלכות - "לא יעדי עביד שולטן מדבית יהודה" (יומא נג, ב), ובאופן דומה באבות פ"ג מ"ב אמר ר' חנינא **סגן הכהנים**: "הוי מתפלל בשלומה של מלכות, שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו".

בברכות לד, ב נאמר שכיון שכבוד מלך גדול יותר מכהן גדול, כהן גדול בתפילתו שוחה בכל ברכה, ומלך "כיון שכרע אינו זוקף". רש"י שם מפרש: "כל מה שהוא גדול ביותר, צריך להכניע ולהשפיל עצמו". כך עולה גם מדברי הרמב"ם בהל' תפילה ה, י. גם ביחס להצלת נפשות מלך קודם לכהן גדול כדברי הגמ' בהוריות יג, א.

בסנהדרין כב, ב ובתענית יז, א נאמר שמלך מסתפר בכל יום שנאמר "מלך ביופיו תחזינה עיניך" (ישעיהו לג, יז), ואילו כהן גדול מסתפר מערב שבת לערב שבת, וכהן הדיוט פעם בשלושים יום.

---

[4] בבירור סוגיה זו האריך הרב אלתר הילביץ', חקרי זמנים ג' "כבודו של כהן גדול" עמ' סג-עט. לפי דבריו, טעמו של הרמב"ם שונה מרש"י, והתפארת והכבוד הוא לספר התורה. אך אין הכרח בדבריו, מה גם שהגמ' אומרת במפורש שכל הענין הוא מפני כבודו האישי של המלך או הכהן הגדול. כמוהו הבין גם בספר תורת המלך לרב גרשון אריאלי עמ' סה, ובספר מלכות בית דוד מהרב אלכסנדר מלינובסקי סי' כב. בדבריו שם רצה לטעון שלשיטת הרמב"ם כהן גדול קודם למלך, ואילו לשיטת רש"י מלך קודם לכהן גדול. לפי דבריו, לרמב"ם היתה גירסה אחרת בגמ' בהוריות יג, א, והיא: "מלך קודם לנביא" וכגרסתו בספר המצוות מצוה קעג. לענ"ד מכל המקורות מוכח שלענין כבוד קודם מלך לכהן גדול, ואין לחדש ולהמציא שלרמב"ם היתה גירסה אחרת, מה גם שההסבר בדברי הרמב"ם בספר המצות הוא שמלך קודם בכבוד אפילו לנביא. מצינו גם במקומות אחרים שהרמב"ם מצטט את דברי חז"ל, כשהוא מקדים "ובבאור אמרו", ואין זו הגירסה המדויקת של הגמרא, אלא מעין פרשנות לה.

[5] כך כותב התפא"י בסוטה ז אות נב, והרלב"ג והנצי"ב לדברים לא, יא. ע"ע בדברי הרב אליהו דוד רבינוביץ' תאומים, האדר"ת, ספר הקהל עמ' 508-513.

[6] ניתן לראות את מעלתו של מלך, לפחות מבית דוד, כגבוה יותר מכהן גדול אף במקדש עצמו. מלך מבית דוד יכול לשבת בעזרה (סוטה מ, ב, רמב"ם בהל' בית הבחירה ז, ו ובהל' מלכים ב, ד), ואילו כהן גדול אינו יכול לשבת אלא לצורך עבודה כגון אכילת קדשים (יומא כה, א תוד"ה אין). גם הסנהדרין שהיו יושבים בלשכת הגזית היו יושבים באותו חלק שלא התקדש (רמב"ם בהל' סנהדרין יד, יב).

"ולפני אלעזר הכהן יעמוד"

ברמב"ם בהל' מלכים ב, ה הדברים מורכבים יותר:

> אבל כהן גדול אינו בא לפני המלך אלא אם רצה, ואינו עומד לפניו, אלא המלך עומד לפני כהן גדול, שנאמר: "ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו" (במדבר כז, כא). אף על פי כן מצוה על כהן גדול לכבד את המלך ולהושיבו ולעמוד מפניו כשיבוא לו. ולא יעמוד המלך לפניו אלא כשישאל לו במשפט האורים.

מקור דברי הרמב"ם הם בספרי זוטא פנחס פיסקא כז:

> ולפני אלעזר הכהן יעמוד - פסק לו הקב"ה גדולה לאלעזר, אפילו מלך עומד מלפניו.

כך גם בספרי בפרשת וילך:

> כך אמר הקב"ה ליהושע: לך ועמוד על פתחו של בני אלעזר, שנאמר "ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו".

ציטוט הפסוק "ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו", מלמד שהמלך בא ועומד לפני הכהן הגדול רק כשהוא צריך לשאול באורים ותומים. וכדברי הרמב"ם בהל' כלי המקדש י, יב:

> ואין נשאלין בהן להדיוט, אלא למלך או לבית דין או למי שצורך הציבור בו, שנאמר "ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו במשפט האורים לפני ה', על פיו יצאו ועל פיו יבואו, הוא וכל בני ישראל אתו וכל העדה" (במדבר כז, כא). "הוא" - זה המלך, "וכל בני ישראל" - זה משוח מלחמה או מי שצורך הציבור בשאלתו, "וכל העדה" - אלו בית הדין הגדול.

כך עולה גם מדברי התוס' רא"ש והרמ"ה בהוריות יג, א וכן מהסמ"ג מ"ע קטו. מאחר שהשאילה באורים ותומים היתה בסמיכות לארון, כשיטת הרמב"ם שם בהל' יא,[7] ממילא היה על המלך לבוא למקדש לפני הכהן הגדול. כך כותב גם הרד"ק בשמואל א' ב, לה:

> כי הכהן היה בא לפני המלך להורותו הדרך הטובה, ולא היה המלך בא לפני הכהן הגדול, אלא כשהיה שואל באורים ותומים, כמו שכתוב: "ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו במשפט האורים", אבל בכל עת אחר שירצה המלך לראות הכהן הגדול ולדבר עמו, הכהן היה בא לפניו. וכן אמר זכריה הנביא "וישב ומשל על כסאו, והיה הכהן על כסאו, ועצת שלום תהיה בין שניהם" (זכריה ו, יג), ופירושו והיה הכהן על כסאו, כמו לפני כסאו[8].

הרמב"ם בהלכה זו מלמד על כך שעל הכהן לבוא לפני המלך בעת שהמלך רוצה בכך, למעט אם מדובר בשאילה באורים ותומים, שאז המלך בא לפני הכהן. ועל הכהן לקום לפני המלך, ובזמן שהמלך שואל באורים ותומים, אזי על המלך לעמוד בפניו. בנוסף לכך, המלך הוא זה שבא למקדש כשהיה צריך לקיים מצוות הנוהגות במקדש: בעת הקרבת קרבנות, כמסופר על שלמה: "והעלה שלמה שלוש פעמים בשנה עולות ושלמים על המזבח אשר בנה לה', והקטיר איתו אשר לפני ה'"

---

[7] ביומא עג, א נאמר: "השואל פניו כלפי נשאל, והנשאל פניו כלפי השכינה". רש"י שם פירש שהשכינה, הכונה לאורים ותומים, ולא כלפי הארון. ממילא לרש"י אין הכרח לומר שהשאילה באורים ותומים מתבצעת במקדש. המהר"י קורקוס בפירושו לרמב"ם הל' כלי המקדש י, יא כותב, שפירושו של הרמב"ם נראה יותר מרש"י מאחר שכלפי האורים ותומים שממילא נמצאים על הכהן לא שייך לומר "כלפי השכינה". בחדושי ר' חיים הלוי על הש"ס "בענין לבישת בגדי כהונה" כתב, ששיטת הרמב"ם היא שמצות בגדי כהונה היא ללובשם בשעת העבודה, ושאילה באורים ותומים אף היא עבודה, ולכן יש ללבוש הבגדים בעת השאילה. והקשה, "שהרי שואלין אף בחוץ, ובחוץ אין להבגדים דין בגדי כהונה". ומתרץ, שמכיון שמותר לשאול בחוץ, זה נותן ללבישת הבגדים דין בגדי כהונה אף בחוץ. על דבריו יש להעיר ששאלתו נכונה על פי רש"י, אך לשיטת הרמב"ם השאילה היא תמיד בפנים. בענין זה עיין במקורות ברמב"ם מהדורת הרב שבתאי פרנקל בהל' כלי המקדש י, יא-יב. ע"ע הרב ישראל אריאל, מחזור המקדש לשבועות עמ' 99-103, שם יש ציורים הממחישים את מחלוקת רש"י והרמב"ם.

[8] הרב גרשון אריאלי, תורת המלך עמ' סו הבין שיש כאן מחלוקת בין הרמב"ם לרד"ק, אך לדברינו שניהם סוברים אותו דבר.

(מלכים א' ט, כה), וכמו שמסופר על אגריפס המלך שהביא בעצמו את סל הביכורים לעזרה (משנה ביכורים פ"ג מ"ד ורמב"ם הל' ביכורים ג, יב), או בעת שמחת בית השואבה (רמב"ם הל' לולב ח, טו) או במעמד הקהל (סוטה מא, א ורמב"ם בהל' חגיגה ג, ב) וכד'.

הרדב"ז בהל' מלכים שם כותב שכהן גדול אינו בא לפני המלך, משום שנאמר "ומן המקדש לא יצא ולא יחלל" (ויקרא כא, יב), ולא התירו לכהן גדול לבוא לבית דין הגדול אלא להעיד עדות הנוגעת למלך (סנהדרין יח, ב), אבל למילי דעלמא לא יצא. בעינים למשפט בסנהדרין יח, ב מקשה על סברה זו, שהרי מפס' זה לומדים בגמ' שם שאינו יוצא לקראת מת - ומטעם גזירת טומאה[9], אך אין ללמוד מכאן שאין לכהן גדול לצאת לדברים אחרים? ומתרץ, שכהן גדול מצד עצם מעלתו קודם למלך, אך מכל מקום בעניני כבוד בפועל, משום הנהגת מלכות עלינו להקדימו למלך. וכל זה לגבינו, אך המלך והכהן גדול, בינם לבין עצמם לא. ומדייק זאת מלשון הרמב"ם בספר המצות מ"ע קעג: "עד שתהיה מדרגתו **אצלנו** גדולה יותר". אצלנו - העם, אבל בינם לבין עצמם זה אחרת.

נראה שאכן מבחינה רוחנית מעלתו של כהן גדול גדולה יותר ממעלת מלך, אלא שהנושא בו אנו דנים הוא מי חולק כבוד למי. בדרך כלל הכהן גדול הוא זה שבא לפני המלך על פי רצונו של המלך, ורק באותם פעמים שהמלך צריך לשאול באורים ותומים המלך הולך אליו. בהלכה זו מלמדנו הרמב"ם, כיצד הכהן גדול והמלך מכבדים זה את זה כשהם נפגשים[10].

את דברי הרדב"ז יש להסביר בהשוואה לנביא. נביא יכול להכנס אל המלך בכל פעם שירצה, מאחר שמתפקידי הנביא גם להורות להדריך ולמסור את נבואותיו אל המלך. הנביא איננו יושב במקום מסוים. בעוד, שעיקר תפקידו של כהן גדול הוא במקדש ואין לו בדרך כלל גם מה למסור למלך. כיון שכך, תפארתו וכבודו של כהן גדול, שהוא אינו יוצא כמעט מהמקדש למעט בלילה ושעה שעתים ביום, וכדברי הרמב"ם בהל' כלי המקדש ה, ז - אלא אם המלך קורא לו.

באשר לדברי הרדב"ז האומר שכהן גדול היה בא לבית הדין להעיד עדות למלך, המעיין בסוגיה בסנהדרין יח, ב יראה שמסקנת הגמ' היא שהכהן גדול בא לבית הדין להעיד עדות הנוגעת לבן המלך, מאחר שעל מלך עצמו אין מעידין. אף על פי כן גם הרמב"ם בהל' עדות א, ג כתב שכהן גדול בא להעיד עדות הנוגעת למלך, שלא כמסקנת הגמ'[11]. מכל מקום, בשל מעלתו של המלך כהן היה בא להעיד בענינו, וכדברי היד רמה לסנהדרין שם: "דיקרא דמלכא עדיף טפי מיקריה דכהן גדול", וכן הרמב"ם בפירוש המשנה שם: "בעדות שיהיה מיוחדת במלך בלבד, לגודל מעלתו".

יפתח ופנחס

דוגמא למתח בענין זה מצינו במקרא בעקבות נדרו של יפתח להעלות לעולה את היוצא לקראתו מביתו. בויקרא רבה לז, ד[12] נדונה השאלה מדוע פנחס הכהן גדול לא התיר את הנדר של יפתח משנודע שבתו היא המעותדת לקרבן:

---

[9] הרב יצחק אריאלי, עינים למשפט שם מציין למספר מקורות בענין זה: סהמ"צ שורש ה; ל"ת קסה וברמב"ן; רש"י רמב"ן ור"ן בסנהדרין יט, א.

[10] ביומא סט, א מסופר (על פי מגילת תענית - כא כסלו) ששמעון הצדיק יצא עם בגדי כהונה מחוץ למקדש על מנת לקבל את פני אלכסנדר מוקדון. אמנם שם מסופר שבפגישה, המלך הוא זה שהשתחוה לשמעון הצדיק, ונימק זאת מאחר "שדמות דיוקנו של זה מנצחת לפני בבית מלחמתי".

[11] כך כתב הרמב"ם גם בהל' עדות יא, ט ובהל' כלי המקדש ה, ט. עיין בנושאי כליו שדנו בכך, ובמפתחות הרב שבתאי פרנקל. ע"ע בדברי הרב יעקב משה חרל"פ, בית זבול חלק ו', סנהדרין סי' ו; הרב יצחק אריאלי, עינים למשפט ברכות עמ' לו; הרב גרשון אריאלי, תורת המלך עמ' סה-סו.

[12] גירסאות דומות בבראשית רבה ס, ג; בקהלת רבה י, טו; בתנחומא בחוקותי ה ובתנא דבי אליהו יא, ב. וכן מובא הענין גם בתוס' בתענית ד, א. בתנחומא בחוקותי ה נאמר שבת יפתח הלכה אחר כך בעצמה

יפתח אמר: אני מלך, ואלך אצל פנחס? ופנחס אמר: אני כהן גדול ובן כהן גדול, ואלך אצל עם הארץ זה? בין דין לדין נספית ההיא עלובתא. ושניהם נתחייבו בדמיה. פנחס נסתלקה ממנו רוח הקדש, יפתח נישול אבר אבר ונקבר.

בתרגום יונתן לשופטים יא, לט הביקורת היא על יפתח בלבד:

ולא שאל לפנחס כהנא, ואילו שאיל לפנחס כהנא, הוה פריק יתה בדמין.

נודר הנדר הוא זה שצריך לילך לחכם שיתיר לו את נדרו, אם הוא מעוניין בכך. יפתח עירב שיקול נוסף, שפנחס הוא זה שצריך לבוא אליו, ואת זה פנחס לא היה מוכן לעשות. יפתח לא צדק, הן מצד הלכות נדרים והן מצד נהלי הכבוד. אשמתו ברורה, ועונשו גם חריף יותר משל פנחס. יחד עם זאת, פנחס, שראה להיכן הדברים מובילים, על אף שהוא צודק בראייתו, היה לו לעשות מעשה ולהתיר את נדר יפתח, על מנת שבתו לא תשלם את המחיר.

ג. מלך וחכם

הרמב"ם בהל' מלכים ב, ה כותב:

וכן מצוה על המלך לכבד לומדי התורה, וכשייכנסו לפניו **סנהדרין וחכמי ישראל**, יעמוד לפניהם ויושיבם בצידו. וכן היה אסא מלך יהודה עושה, אפילו לתלמיד חכם היה עומד מכסאו ומנשקו וקורא לו רבי ומורי. במה דברים אמורים? בזמן שהיה המלך בביתו לבדו הוא ועבדיו, יעשה זה וכיוצא בו בצנעא. אבל בפרהסיא בפני העם לא יעשה, ולא יעמוד מפני אדם, ולא ידבר רכות, ולא יקרא לאדם אלא בשמו, כדי שתהיה יראתו בלב הכל.

הכסף משנה והרדב"ז מציינים את מקור דברי הרמב"ם בגמ' בכתובות קג, ב ובמכות כד, א:

ואת יראי ה' יכבד (תהלים טו, ד) - זה יהושפט מלך יהודה, שבשעה שהיה רואה תלמיד חכם היה עומד מכסאו ומחבקו ומנשקו וקורא לו (אבי אבי) רבי רבי, מרי מרי.

הרמב"ם בפירוש המשנה בהוריות פ"ג מ"ה כותב:

דע שאמרו חז"ל: החכם קודם למלך ומלך לכהן גדול וכהן גדול לנביא, וזה יש בו תנאים הרבה. וזה שטעם קדימת חכם למלך, אינו אלא באמונה בלבד, לפי שהחכם תועלתו לאומה גדולה מאד. אבל במעשה אין להקדים על כבוד המלך שום דבר, ואף על פי שהוא עם הארץ - שנאמר "שום תשים עליך מלך" (דברים יז, טו).

כך כותב גם המאירי בברכות י, א:

יכיר בעל המועט לבעל היתר להקדים בכבודו, ולעולם תלמיד חכם המעוטר בשלמות מעלת המידות מעלה את הכף השניה, אלא אם היה בה מלך או מנהיג - שאין שום מעלה נערכת אצל מעלת המלכות.

גם בקרבנות הנשיאים מצינו שהמלוכה קודמת לתורה. ראשון המקריבים הוא נחשון בן עמינדב מיהודה, ואחריו נתנאל בן צוער מישששכר. כך נאמר בבמדבר רבה יג, יד-טו:

רבנן אמרין, אף על פי שקרבן שווה הקריבו כולם, על דברים גדולים הקריבו, וכל אחד ואחד לפי דעתו. התחיל נחשון והקריב על סדר המלוכה, כמו שהמליכו אביו על אחיו... בא נשיא יששכר, והקריב על שם התורה, לפי שהם אהבו את התורה יותר מכל השבטים.

בברכות ג, ב מספרת הגמ' על סדר לילו ויומו של דוד המלך "כיון שעלה עמוד השחר **נכנסו חכמי ישראל אצלו**, אמרו לו: אדוננו המלך, עמך ישראל צריכים פרנסה" וכו'. מכאן, שחכמי ישראל הם

לסנהדרין שימצאו פתח להתיר את נדר אביה, ולא מצאו "שהעלים הקב"ה מהם את ההלכה". הטעם לכך הוא בשל יפתח שהרג בשבט אפרים. עיי"ש בענף יוסף.

אלו שבאו לדון איתו בענייני הכלל. בירושלמי ברכות פ"ה ה"א מסופר על חכמים שהלכו לפני מלכים. על ר' אבון מסופר שם שכשהוא יצא מהמלך, לא נשמר לצאת מאחוריו, אלא יצא כדרכו, והפך ערפו למלך ובקשו להרגו, ונעשה לו נס.

בסוטה מא, ב בתוד"ה מצוה כותב, שמלך אינו רשאי למחול על כבודו "כדי לחלוק כבוד לבשר ודם כגון לכלה **ותלמיד חכם,** בזה גזירת הכתוב הוא שאינו מוחל, אפילו במקום מצוה, שהרי מצות כיבוד עצמו שהן צריכים לעשות בו למלך כבוד, גדולה ממצות כיבוד שחייב המלך לנהוג בהם, שהרי גם עליהן אמרה תורה "שום תשים עליך מלך" שתהא אימתו עליך ולא אימתך עליו. נמצא דמה שהמלך מכבדו ליכא מצוה". מכאן שכבודו של מלך קודם גם לתלמיד חכם[13].

אמנם כן, כשהמלך נידון, או מעיד, או מעידין נגדו בסנהדרין, עליו לבוא לסנהדרין. זאת נלמד מדברי רב יוסף בסנהדרין יט, א, האומר שכך נהגו מלכי בית דוד, וכך עולה מהמסופר שם על ינאי המלך שהוזמן להעיד בבית דין, או על פי התנחומא פר' שופטים סי' ו שהוא עצמו נידון בסנהדרין. בעקבות המעשה עם ינאי נגזרה הגזירה שמלך מישראל לא דן ולא דנים אותו, לא מעיד ולא מעיד נגדו. אך אם נדרשת רק התייעצות או החלפת דעות, אזי הסנהדרין באים אליו, ובמצב שכזה עוסק הרמב"ם בהל' מלכים ב, ה. כך עולה מבראשית רבה עד, טו, המספר על דוד שהלך להתייעץ עם הסנהדרין כיצד לנהוג במלחמתו עם ארם נהרים ובארם צובה. "באותה שעה **לא נהג דוד כבוד מלכות בעצמו,** אלא עמד והעביר פיפורין מעליו ועטרה מעל ראשו, ונתעטף בטליתו, והלך לו אצל סנהדרין. אמר להם: רבותי לא באתי לכאן אלא ללמד (נ"א - ללמוד), אם אתם נותנים לי רשות אני מלמד". אי נהיגת הכבוד בעצמו היא בכך שדוד הוא זה שהלך לסנהדרין להתייעץ איתם, ולא הזמין אותם אליו (במקבילה בתנחומא דברים סי' ג נאמר "שהושיבו סנהדרין", ולא נאמר שדוד בא אליהם).

בתוס' בסנהד' יט, א ד"ה ינאי (ובזבחים טז, א תוד"ה מיושב, ובשבועות ל, ב תוד"ה עשה, ובראשונים נוספים), ניסו להוכיח שכבוד מלך עדיף מכבוד תלמיד חכם, לענין זה שלא יצטרך לעמוד בעת דין, שהרי הגמ' בשבועות ל, ב אומרת שהעשה "את ה' אלוקיך תירא" (דברים ו, יג) שפירושו - "לרבות תלמידי חכמים", גובר על העשה של "ועמדו שני האנשים אשר להם הריב" (דברים יט, יז), ולכן תלמיד חכם אינו צריך לעמוד בעת הדין. ואם כך הדין בתלמיד חכם, כל שכן במלך, שהרי הרב שמחל על כבודו כבודו מחול, ואילו מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול (קידושין לב, ב). התוס' דחו, שודאי עשה של כבוד תורה עדיף, ומסבירים מה השוני בין חכם ומלך שמחלו על כבודם[14].

אין בדברי התוס' בסנהדרין יט, א, סתירה לדברי התוס' בסוטה מא, ב, האומר שמלך לא יכול למחול לכבודו ביחס לתלמיד חכם, מאחר שהתוס' בסוטה עוסק בשאלת הכבוד שבין מלך לחכם, מי מכבד את מי, ואילו התוס' בסנהדרין עוסק בכבוד מלך וכבוד חכם ביחס לגורם שלישי - כמו האם הם צריכים לעמוד בעת מתן עדות, או גמר דין. אין ספק שישנם דינים רבים הקשורים למורא תלמידי חכמים שהם שונים ממורא מלך, אך הדיון העיקרי שלנו הוא בשאלה, מי בא למי, ומי קם בפני מי, ולא בהשוואה העקרונית בין מלך לחכם.

---

[13] בספר באר שבע לסוטה מא, ב מקשה מכמה מקורות מהם עולה שכבוד תורה קודם לכבוד מלך. לפי דבריו, כבוד תלמיד חכם הוא כבוד התורה בעצמה, ומורא תלמיד חכם הושווה למורא שמים, ואילו אצל מלך אין השוואה כזו, כמו כן נאמר שחכם קודם למלך, ובעקבות קושיות אלו הוא מתרץ את קושית התוס' שם באופן אחר. על כיבוד התורה ולומדיה עיין במסילת ישרים פרק יט (עמ' צג-צד מהדורת אשכול). עסק בכך גם הרב משה רוזמרין, דבר משה לאבות סי' שמח (עמ' רמח-רנ). ע"ע: ד"ר איתמר ורהפטיג, בתחומין טו עמ' 155-159; הרב אברהם ריבלין, באר מים חיים, לזכרו של הרב ח"י גולדויכט עמ' 364-376.

[14] עיין בדברי הראי"ה קוק בטוב רואי ברכות עמ' קמה.

בספר תורת המלך לרב גרשון אריאלי עמ' סד הקשה מדוע התוס' לא הביאו הוכחה מהגמ' בהוריות שחכם קודם למלך. הוא תירץ שהגמ' בהוריות עוסקת רק בענין פדיון שבויים ולא בענין כבוד. הוא מעיר גם שבבבלי בתענית לא, א כתוב שבת מלך היתה שואלת מבת כהן גדול (עי"ש ברש"י), ובירושלמי תענית כתוב שבת מלך ובת כהן גדול היו שואלות זו מזו, ומכאן שכבודם שווה. כך העיר גם הרש"ש לתענית לא, א.

אמנם גם על מלך וגם על חכם ישנה ברכה מיוחדת כשרואים אותם (ברכות נח, א), אך אף על פי כן "יוצאים לקראת מלכים" (ברכות יט, ב), ומצינו שחכמי ישראל היו יוצאים לקראת מלכים, כולל מלכים גויים. יוסף מעמיד את יעקב לפני פרעה, ויעקב אבינו מברך את פרעה (בראשית מז, ז). והרמב"ן שם כותב: "ברכה ממש, שדרך הזקנים והחסידים הבאים לפני מלכים לברך אותם בעושר נכסים וכבוד והתנשא מלכותם"[15]. כך גם בברכות נח, א מצינו שרב ששת יצא לקראת מלך גוי, בירושלמי ברכות פ"ג ה"א וירושלמי נזיר פ"ז ה"א מסופר על ר' חייא שפסע על קברים על מנת לראות מלך גוי, וזהו ר' חייא עליו מסופר בחולין פו, ב שהיה חוזר על תלמודו כל שלושים יום. בקהילות רבות היה מקובל שיוצאים עם ספרי תורה לקראת מלכים[16].

מעמד מקביל למלך היה ראש הגלות, וכדברי הרמב"ם בהל' סנהדרין ד, יג: "ראשי גלויות שבבבל במקום מלך הם עומדים ויש להם לרדות את ישראל בכל מקום". בגמ' בהוריות יא, ב אומר ר' חייא שאילו בית המקדש היה קיים, אזי ראש הגלות היה מביא קרבן שעיר על חטאתו (ויקרא ד, כב), ולא נשיא הסנהדרין. רש"י ותוס' רא"ש וראשונים נוספים שם מסבירים שהנשיא בארץ ישראל כפוף לראש הגלות מבחינה שלטונית, על אף שמבחינה תורנית הנשיא שבארץ ישראל עולה עליו. יש להסיק מכאן, שאותם יחסי כבוד שנהוגים בין החכמים והמלך, ינהגו גם בין החכמים וראש הגלות[17].

ד. במדינת ישראל כיום

השלטון במדינת ישראל הוא אינו שלטון מלוכני. כבר כתב הראי"ה קוק בשו"ת משפט כהן עמ' שלז: "שופטים מוסכמים ונשיאים כלליים, במקום מלך הם עומדים". למלך ישנם דינים יחודיים שלא נוהגים בסמכויות שלטון אחרות כמו נשיא או ראש ממשלה, אך שאלת הכבוד נראת כשייכת ותקיפה גם לגביהם. כך כתב הריא"ה הרצוג בפסקים וכתבים יו"ד חלק ה' עמ' שצ-שצד (דברים אלו נכתבו בהקשר לנשיאה הראשון של מדינת ישראל מר חיים ויצמן):

---

[15] על הפסוק "ויקרבו ימי ישראל למות ויקרא לבנו ליוסף" (בראשית מז, כט) שואל האור החיים הקדוש: "איך יקרא הדיוט למלך, והלא מצינו שכבוד מלכות עדיף מכבוד רבו... ואם כן, איך יעשה יעקב הדבר, לקרוא למלך לבא אצלו?" תשובתו היא שלכן כתוב בפס' "לבנו ליוסף", שעשה כן מאחר שידע בצדקותו של יוסף שימחל על כבודו, ועל אף שמלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול, זהו דוקא במלך שנמשח ומלך על כל ישראל, אבל במציאות זו יכול למחול לעשות רצון אביו, מה גם שאביו לא יכול לבוא אליו. האור החיים מציין לדבריו בספר ראשון לציון ליו"ד רמ, ז. ע"ע בתנחומא לבמדבר יב (וברש"י לבראשית נ, יג), שיעקב צוה את בניו שיוסף לא ישא את ארונו מאחר שהוא מלך, ואתם צריכים לחלוק לו כבוד. ובמכילתא דר' ישמעאל פרשת בא פרשה יג נאמר שיעקב עצמו התיישב על המטה כשיוסף בא לבקרו, כדי לחלוק כבוד למלכות. אם כי בבראשית מו, כט מסביר רש"י שיוסף יצא לקראת יעקב על מנת לכבדו. בשאלה האם מלך חייב בכבוד אביו, עסק ההפלאה בכתובות קג, א ובדבר משה לאבות סי' שמח.

[16] חינוך מצוה שעט. בספר חסידים אות תתקו כותב שלא יבטל מתלמודו אם כבר ראה את המלך. מכאן שלפעם הראשונה יבטל מתלמודו. כך גם עולה מהחיי אדם כלל סג, ו, ערוך השולחן רכד, ו וקיצור שולחן ערוך ס, ו. ע"ע בשו"ת משנה הלכות יב סי' שפב. ועיין עוד בענין זה במאמר "ראיית פני מלך ומנהיג וברכתה" בספר זה.

[17] ראש הגלות היה ממונה מטעם המלך הגוי. וגם בזה התלבט ר' חייא הגדול בירושלמי ברכות ב, ד: "מאן עליל קומי מלכא קדמי, אלקפטא או ריש גלותא". וע"ע בשבועות ו, ב וברש"י שם. ובענין ראש הגלות עיין עוד במאמר "מנהיגים מבית דוד שאינם מלכים" בספר זה.

ואם כי נשיא המדינה איננו מלך ממש והוא רק לזמן, אבל ודאי שחייבים בכבודו באופן מיוחד בחייו ולאחר מותו, שכבודו הוא כבוד האומה...

הרב מרדכי פוגלמן, בית מרדכי סי' פג (מופיע גם בבצומת התורה והמדינה א' עמ' 109) כותב:

סמכויותיו החוקיות של הנשיא הם כסמכויותיו החוקיות של המלך. הוא האזרח הראשון במעלה ובכבוד במדינה, ואם ראשי גלויות שבבבל במקום מלך הם עומדים, על אחת כמה וכמה שהנשיא במדינת ישראל המחודשת עומד במקום מלך, ואנו חייבים לכבדו בכל הכבוד שאנו מכבדים מלך. תקומת מדינת ישראל היא התגשמות חזון האומה וכיסופיה לדרור ועצמאות בארצה, ודינו של נשיא מדינת ישראל הוא כדינם של מלכי בית דוד[18].

אכן נשיא מדינת ישראל הוא הראשון במעלה מבחינת הכבוד. הוא הנקרא האזרח מספר אחד של מדינת ישראל. באשר לראש ממשלה, שרים, חכי"ם וראשי שלטון אחרים, אין להחיל הלכות אלו כלפיהם. הלכות הכבוד שבין המנהיגים הן ביחס למלך בלבד, ולא לשריו; וכן הן אמורות ביחס לכהן הגדול ולא לסגנו או לכהנים בעלי תפקידים אחרים. רק ביחס לכבוד תלמיד חכם כתב הרמב"ם שמדובר בכל חכמי ישראל.

כבודו של המלך, וכמוהו גם של כל העומד בראש הנהגת האומה, כגון נשיא המדינה בימינו, עולה על כבודם של כל המנהיגים האחרים - נביא, כהן גדול או סנהדרין. השאלה מי בא למי, ומי לפני מי, עשויה להיפתר לפעמים על פי הצרכים. "מאן דכאיב ליה אזיל לביה אסיא" (בבא קמא מו, ב) - מי שזקוק לרופא הולך אליו. ועל כן ילך המלך אל הכהן הגדול להשאל באורים ותומים, אל הסנהדרין להידון או להישאל על נדרו וכיו"ב, אך בדרך כלל ילכו הם אל המלך, יעמדו בפניו ויחלקו לו את הכבוד הראוי.

דבר זה יפתח פתח לחשיבה מחודשת על הנוהג המקובל בימינו, הן באשר לחובתו של המנהיג השלטוני-המדיני לשמור על כבודו שלו, והן באשר לחובתה של המנהיגות הרוחנית לשמור על כבודו של המנהיג המדיני. נראה שסדרי הכבוד בין מלך וחכמים אכן כן נוהגים כיום בין נשיא המדינה ובין חכמי דורנו[19], ולו זכינו, כך היינו נוהגים גם ביחס לנביא ולכהן גדול.

---

[18] הרב שאול ישראלי שם השיג עליו באשר לראיית נשיא המדינה כיום כהמשך מלכות בית דוד.

[19] דוגמא מאלפת ליחסי נשיא ורב, בין נשיא מדינת ישראל לרב, היתה בין זלמן שז"ר לבין האדמו"ר מלובביץ'. הנשיא שז"ר היה קרוב מאד לחב"ד ולאדמו"ר, ובפעם הראשונה שהוא ביקר בארה"ב כנשיא, בקיץ תשכ"ו, היה דיון ארוך מי יבוא למי. על שז"ר הופעל לחץ גדול במערכת השלטון ובתקשורת, שלא ילך לאדמו"ר, אלא שהאדמו"ר יבא אליו. אך האדמו"ר הודיע לו, שהוא אינו יוצא מביתו. לבסוף, לאחר שהנשיא שז"ר חלה מכל הענין, הלך הנשיא שז"ר לאדמו"ר. אחר כך בביקורים הבאים היה ברור לכל, ששז"ר הולך לאדמו"ר, וכך אכן היה. מערכת יחסים מורכבת זו תועדה בספר: 'נשיא וחסיד- מסכת הקשרים המיוחדת במינה בין נשיא דורנו האדמו"ר מליובאוויטש , וחסידו בלב ובנפש ר' שניאור זלמן רובשוב- שז"ר', מאת שמואל קראוס, בהוצאת אגודת חסידי חב"ד, תשנ"ט. כותרת הספר מלמדת על הכל., הנשיא הוא האדמו"ר, והחסיד הוא נשיא המדינה. האדמו"ר היה נמנע לקרוא לשז"ר-נשיא, אלא היה מכנהו: 'בחור מעם ומורם מעם, בעל מידות תרומיות' וכד'. כלפי חוץ, על מעטפות מכתבים למשל היה כותב: President. יחס דומה היה לקודמו, הנשיא יצחק בן צבי. הוא הסביר לו במכתב שהמושג 'נשיא', משמעותו כדברי הגמ' בהוריות יא, א: 'נשיא זה המלך ולא נשיא שבט- שאין על גביו אלא ה' אלוקיו'. אדמור"י חב"ד נקראו נשיאים, ואף הרבי מלובביץ'. על כל זה, בספר הנ"ל ובמיוחד בהערת הפתיחה, ובפרק שלושים וארבע, ושלושים ותשע. נציין שהנשיא שז"ר התיעץ בשאלה, מי הולך למי, עם הרב שלמה יוסף זוין שאמר לו שסיפור דומה כבר היה לעולמים, והזכיר לו את המסופר בין חזקיה לישעיהו, ואמר לו: 'טוב שכבודו יהיה בריא, וילך לבקר את הרבי מתוך בריאות. (שם בעמ' 263). יחד עם זאת רבנים אחרים באו למלונו של שז"ר על מנת לפגשו, כך נהג הרב יוסף דב סולוביצ'יק (שם עמ' 333-334), והרב משה פיינשטין (שם עמ' 342-343).